

non dicitur, sed asseritur Judæos quidem esse meruisse hanc servitutem, tamen de facto esse tributarios, et subditos civiliter subjectos, ut ibi notat Panorm., et exposuit D. Thomas 2. 2, q. 10, a. 12, ad 3, et 3 p., q. 68, a. 10, ad 2; Soto, in 4, dist. 5, art. 10, ad 2. Propria ergo ratio esse censetur, quia in communicatione cum Judæis majus periculum datur propter majorem eorum pertinaciam, et christianæ religionis odium. Nihilominus tamen existimo dictas prohibitiones extendi etiam ad Sarracenos, seu Mahometanos, quia talis extensio sæpe exprimitur in jure, l. ultima, § ult., C. de Episcopis et clericis, c. *Ad hæc*, c. *Cum sit nimis*, c. *In nonnullis*, et c. ult., et c. *Judæis*, 2, de Judæis: tum etiam quia in ratione est æquiparatio, quia etiam isti infideles sunt hostes Christianorum, et eorum perversionem totis viribus procurant. Quoad alios vero infideles gentiles non videtur facta comprehensio in his juribus, ut notavit Sancius, in diet. c. 31, n. 25, cujus sententiam in hac parte probo. Et plura de his prohibitionibus videri possunt in jurisperitis super dicta jura, et in Summistis, verbo *Judæus*, et D. Antonin., 2 p., tit. 12, cap. 3, necnon in Azor. et Sancio, in locis citatis, qui plures alios ferunt; et hactenus de infidelitate.

DISPUTATIO XIX.

DE INFIDELIBUS APOSTATIS, SEU HÆRETICIS, ET IMPRIMIS DE CULPA EORUM, QUÆ EST HÆRESIS.

Quis dicatur apostata proprie et specialiter.

— Reduxi in superioribus infideles omnes ad duo capita: unum est eorum qui fidem catholicam nunquam professi sunt, et ideo non apostatæ vocantur, de quibus in præcedentibus ultimis disputationibus late disserui; aliud est eorum infidelium, qui post fidem aliquando receptam illam deseruerunt, seu sectando errores illi contrarios corruperunt, qui propterea infideles apostatæ, et generali nomine hæretici vocantur, de quibus modo nobis disputandum est. Notavi autem in superioribus, proprio et speciali modo apostasiam a fide committere illum, qui post baptismum receptum, quæ est peculiaris fidei professio, et janua Ecclesiæ, fidem relinquit, et ab Ecclesia per infidelitatem separatur. Nam licet contingere possit catechumenum jam credentem retrocedere a fide, priusquam baptizetur, et ideo generali quadam ratione apostata dici possit,

tamen illa apostasia, licet aggravet infidelitatem, non tamen novam malitiæ speciem inducit, ut in fine disputat. 16 notavi: et præterea in ordine ad pœnas et jurisdictionem Ecclesiæ ille non tractatur ut apostata, ut in sequentibus dicam. Et ideo in præsentī solum de infidelibus apostatis primo modo tractamus, quia de illis infidelibus agimus, qui Ecclesiæ jurisdictioni subditi sunt.

Denique advertere oportet ex dictis etiam in superioribus, post baptismum posse aliquem a fide recedere per omnes infidelitatis species, scilicet per paganismum, si ex Christiano Sarracenus, aut idololatra fiat; et per Judaismum, si abnegato Christo Judæus fiat; et per hæresim, si sub nomine christiano fidem Christi, et Catholicam, quam Ecclesia Romana profitetur, ex parte neget. Nihilominus tamen, quia ultimus hic modus apostatandi a fide frequentior est, et specialem rationem culpæ habet, ideo in præsentī tractatu principaliter de hæreticis dicendum est, maxime quoad eorum peccatum; nam pœnæ omnibus istis infidelibus apostatis communes sunt. Dicemus ergo primo de culpa hæresis; deinde de remediis contra hæreticos, quæ coactionem non includunt; ac tandem de pœnis, seu coactione hæreticorum, sub illis omnes infideles apostatas includendo.

SECTIO I.

Quid sit hæresis, præsertim quoad nominis etymologiam et significationem.

1. *Quenam sit hæresis etymologia.* — *Hæresis tam pro electione veræ quam falsæ doctrinæ accipi potest.* — *Definire quid hæresis sit*, ait Augustinus in præfatione ad lib. de Hæresibus, *omnino difficile est*; et ideo paulatim in hac re procedemus, prius nomen, deinde rem ipsam explicando. Igitur de etymologia nominis hæresis multa et varia tradiderunt, tam jurisperiti quam Theologi, ut videri potest in Castro, lib. 1 de Hæresibus, c. 4, et lib. 1 de Justa hæretic. punit., c. 1; et Cano, l. 12 de Locis, c. 9; et in Simanc., de Catholicis instit., titulo 30; et in Directorio Inquisit., 2 part., quæst. 1; et ibi Penna, commentar. 26. Et novissime in Farinac., l. 5 Variarum, tract. de Hæresi, q. 178, § 4, a num. 29, usque ad 41, qui multa erudite congerit de hac etymologia. Omissis tamen multis quæ nullo modo ad vocem pertinent,

sed ad rem per vocem significatam, vera etymologia est, vocem hæresim derivatam esse a verbo græco *αἰρεῖν*, quod eligere significat, quia infidelis, proprio arbitrio doctrinam eligendo doctrinæ Ecclesiæ contrariam, in hæresim labitur. Ita tradit Tertullianus, lib. de Præscrip. hæret., c. 6 et 37; et Hieronymus ad Titum 3, et ad Galat. 5, et habetur in cap. *Hæresis*, 24, quæst. 3; idem secutus est Isidor., lib. 8 Etymologiarum, cap. 3; et Rabanus, in lib. de Institut. clericorum, lib. 2, c. 58; et D. Thomas 2. 2, q. 11, art. 1. Et tantorum virorum auctoritas sufficit ad hoc confirmandum, quia est disputatio tantum de voce; præterquam quod etymologia hæc maximam habet proportionem tam cum voce ipsa, quam cum re significata. Unde colligitur ex mente eorumdem Patrum vocem *hæresis* communem esse, tam philosophiæ, quam sacræ doctrinæ, et posse tam in bonam quam in malam partem accipi, id est tam pro electione veræ quam falsæ doctrinæ. Unde inter Philosophos, secta Platonis vel Aristotelis hæresis vocari potuit, et Actor. 5 vocatam legimus hæresim doctrinam Phariseorum, cum tamen in fide non errarent ante Christi adventum, ut sumitur ex cod. lib. Actor., cap. 25 et 26, ubi etiam Paulus profitetur se fuisse Phariseum, tanquam sequens veram de resurrectione doctrinam, in qua Pharisei a Saduceis discrepabant.

2. *Ex usu Ecclesiæ pro electione doctrinæ malæ in materia sacra accipitur.* — Nihilominus tamen usus Ecclesiæ jam obtinuit ut hæc vox sic explicata ad electionem doctrinæ in materia sacra et fidei, et ut in malam partem accipiatur pro electione privatæ doctrinæ, contra catholicam et ab Ecclesia receptam. Cujus consuetudinis optimam rationem reddit Isidor., ex aliis antiquioribus Patribus, quia in doctrina sacra nihil nobis ex nostro arbitrio inducere licet, sed neque eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit: *Apostolos enim Christi*, inquit, *habemus auctores, qui neque ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo doctrinam fideliter nobis tradiderunt.* Sicut ergo propria voluntas in malam partem accipi solet, pro ea quæ culpam involvit, quia hæc sola voluntate fit, et propriis ejus viribus, ita hæresis in malam partem accipitur pro electione illius doctrinæ, quæ ab inventione humana contra doctrinam traditam inducta est, habetque usus hic funda-

mentum in Scriptura; nam ad Galat. 5, inter vitia damnabilia ponitur *secta*, et græce habetur *hæresis*; et ad Titum 3, dicit Paulus hæreticum esse a se ipso damnatum; denotatur autem hæreticus ab hæresi, ut infra dicam, et dicitur esse damnatus a se ipso, quia electione proprii judicii condemnatur, ut 1 ad Corint. 11: *Necesse est*, inquit Paulus, *hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant*; est ergo hæresis reprobatōnis signum; ergo in malam partem accipitur, quod ex aliis etiam locis Actorum, quæ statim notabimus, accipi potest.

3. *Fides catholica nomine hæresis significari nequit.* — Atque hinc certissimum est (ut a Doctoribus allegatis notatur) catholicam fidem non posse nomine hæresis significari, etiamsi in principio prædicationis evangelicæ a perversis hominibus, ut inquit Hieronymus ad Galat. 5, id est, a Judæis ita fuerit appellata. Unde Paulus, Actorum 24, sic inquit: *Secundum sectam quam dicunt hæresim, sic deservio Patri et Deo meo*; ubi non sine causa interposuit illam particulam, *quam dicunt*, sed ut denotaret non esse ita appellandam, quamvis a Judæis ita nuncuparetur; et c. 28, ubi in Vulgata legimus *de secta hac*, græce habetur *de hæresi hac*; sunt autem illa verba Judæorum, qui nihil divinum in fide Christi credebant, sed humanum inventum esse cogitabant, et ideo hæresim illam appellabant; nullo tamen modo ita vocari potest; et ratio est, quia licet Christiana fides quantum ad assensum a voluntate libera pendeat, ac proinde sine electione credentis non fiat, nihilominus ipsa doctrina fidei non est ex adinventione vel electione humana, sed ex divina revelatione, et voluntas ipsa, qua talis fides eligitur, non est principaliter ex arbitrio humano, sed ex gratia divina, et ideo hæresis vocari non potest; nam hæc vox electionem humanam mere, et doctrinæ ab hominibus inventæ significat. Unde Theophylactus, in id Coloss. 2: *Secundum traditionem hominum: Hæreses*, inquit, *propterea dicuntur, quia humanae sunt opiniones; Christianorum autem dogma non est humanum, et propterea neque tale nomen consequitur*; et Origenes, apud Pamphylum, in Apolog. pro Origene, ex locis ad Galat., scilicet, et ad Tit. 3, citatis, colligit oportere nos, sicut cætera mala, ita etiam nomen hæresis omnino devitare.

4. *Fides christiana nec secta appellari potest.* — Sed quæret aliquis obiter quid dicendum sit de nomine sectæ; aliqui enim putant

posse christianam fidem sine inconvenienti sectam appellari; nam Paulus, citato loco Actorum 24, quasi ex propria sententia suam fidem sectam vocat, postea aliis attribuit quod illam vocent hæresim, et ita nominata est a Philone, in lib. de Vita contemplativa, quem refert et non improbat Eusebius, l. 2 Historiæ, cap. 16, alias 17; imo etiam Cyprianus ita loquitur in ep. 23, ubi Pamelius idem notat, et alia loca ejusdem Cypriani et Tertulliani refert. Et ratio reddi potest, quia secta dicitur a sectando vel sequendo, ut ait Isidorus, lib. 8 Etymolog., c. 3; Christiani autem sequuntur doctrinam fidei; cur ergo non poterit secta vocari? Nihilominus dico idem esse nunc de secta ac de hæresi sentiendum; nam, considerata illa voce, secundum generalem impositionem et etymologiam, indifferens est, ut probat ratio facta; et ita potuit olim in bono sensu christianæ fidei attribui; jam vero usu receptum est ut illa vox, attributa doctrinæ vel opinioni in materia fidei, in malam partem accipiatur, et idem quod hæresis significet, quod notavit Beda, Actor. 24; et ideo ubi vulgatus interpres habet *secundum sectam*, ipse vertit *secundum viam*; nam græca vox id revera significat; est autem illa vox multo magis ad significandam fidem catholicam accommodata, quia via necessaria est ad salutem; unde idem interpres, ad Galat. 5, et Actor. 28, ubi habetur græce nomen *hæresis*, latine ponit *secta*, et ita etiam nunc communi usu hæreticos sectarios vocamus, ut eos a fidelibus distinguamus. Et ratio optima est, quia secta significat particularem doctrinam, quæ in materia revelata hæretica est, nam vera fides universalis est et catholica; et ideo secta dici non potest.

5. *Definitio hæresis inquiritur, ac tandem traditur.* — Atque ex his, quæ de nomine hæresis diximus, facile est descriptionem hæresis colligere. Nam primo describi potest quod sit electio alicujus doctrinæ, quam aliquis putat meliorem in materia fidei, quam sit doctrina ab Ecclesia tradita, quæ descriptio colligitur ex Hieronymo ad Gal. 5, et ex c. *Hæresis*, 24, q. 3. Alii describunt esse errorem pertinacem contra doctrinam et veritatem christianæ fidei, ut videre est in Cano, l. 12 de Locis, c. 8, qui aliquid addendum putat, ut hæresis ab aliis infidelitatibus distinguatur, nimirum, quod talis error sit in homine christiano; quod videtur consentaneum his quæ supra de speciebus infidelitatis diximus, sed indiget explicatione, quam infra, expli-

cando condiciones hæresis et hæretici, trademus. Circa illas ergo descriptiones advertendum est, quod sicut fides partim est in intellectu, partim in voluntate, ita etiam hæresis; nam sunt contraria, et oppositorum eadem est ratio, servata proportionem. Et hinc fit ut hæresis describi possit, et per voluntatem in ordine ad intellectum, et per intellectum, ut subditur voluntati. Nam si hæresis consideretur ut est culpa gravissima in materia fidei, sic principaliter est in voluntate, et in electione pravæ doctrinæ, nam omnis culpa principaliter ad voluntatem pertinet, et hoc modo data est prior descriptio; si autem consideretur hæresis ut opponitur intellectuali fidei, sic in intellectu existit, ut est error contrarius fidei; oportet autem ut sit voluntarius, imo et cum aliqua pertinacia, ut infra dicemus, et ita est eligenda secunda descriptio.

6. *Tria necessaria ad hæresim referuntur.* — Ex quibus omnibus colligere licet tria ad hæresim concurrere, ac necessaria esse, scilicet, materiam seu doctrinam circa quam hæresis versetur, iudicium erroneum intellectus, et voluntatem qua talis doctrina taleque iudicium ejus eligitur. Quæ tria, si ordine executionis seu generationis, ut sic dicam, comparentur, ita se habent, ut hæresis a voluntate incipiat, et ex illa sequatur iudicium, et inde ad falsam doctrinam tradendam procedatur; at vero secundum ordinem intentionis, necesse est ut præcedat propositio falsæ doctrinæ cum aliquo iudicio de credibilitate ejus, nam illa doctrina comparatur ad voluntatem tanquam objectum ejus, et ideo necesse est ut in illo ordine præcedat; deinde vero sequitur voluntas amplectendi talem doctrinam per iudicium aliquod per talem voluntatem imperatum. Hæc igitur tria ordine posita sunt a nobis declaranda, ut rem ipsam, id est, culpam hæresis, distinctius exponamus.

SECTIO II.

Quot sint gradus damnabilium propositionum in doctrina sacra, et quis illorum sit propria materia, circa quam hæresis versatur.

1. *Definitur propositio damnabilis.* — *Propositionis damnabilis variae species.* — Damnabilis propositio in Theologia dicitur, quæ non solum falsa est in latitudine humanæ opinionis, sed etiam aliqua peculiari censura seu igno-

minosa qualificatione, ut sic dicam, digna est. Nam propositio vera, ut per se notum est, non potest esse damnabilis; omnis ergo propositio damnabilis falsa esse supponitur, et aliquid additur ultra communem gradum falsitatis; nam idcirco specialiter damnabilis esse dicitur; sub hoc ergo genere particulares gradus, seu quasi species numerantur a Theologis, nam quædam propositio dicitur hæretica, alia erronea, alia sapiens hæresim, alia male sonans, alia temeraria, alia scandalosa, alia piarum aurium offensiva, item injuriosa, blasphema, et si quæ aliæ sunt similes; quæ enumeratio præcipue sumpta videtur ex Concilio Constantiensi, sessione 8, in sententia damnationis articulorum Wicleph., et sessione decima quinta, in sententia damnationis Joan. Huss. Et confirmari potest ex Bulla Pii V et Greg. XIII contra Michaellem Baium, nam iisdem fere verbis quasdam illius auctoris sententias dicti Pontifices damnarunt. Atque ita hujusmodi propositiones distinxerunt, et ex professo explicarunt, varii Doctores, Theologi, et Canonistæ. Attigit D. Anton., 2 p. Theologici, tit. 12, c. 5; latius Turrecr., in Summa de Eccles., lib. 4, p. 2, c. 8, et sequentibus; Albertin., tract. de Dignoscendis assertionibus fidei, q. 6 et seqq.; Simanc., in Instit., tit. 54; Castro, lib. 1 de Justa hæreticorum punitione, cap. 3, et sequentibus; Cano, l. 12 de Locis, a c. 8; Corduba, in question., l. 1, q. 17; Penna, in Directorio, 2 p., comment. 26 et 27, post quæst. 2 et 3; Sylvest., verbo *Hæresis*, q. 1; et aliqui ex modernis expositivis D. Thomæ 2. 2, q. 11, art. 1 et 2; ratio autem hujus enumerationis non potest melius tradi, quam singula membra explicando.

2. *De propositione hæretica.* — *Prima opinio.* — Primum ergo inquirendum est quæ dicatur, vel sit propositio hæretica; in quo duo sunt dicendi modi: primus est, propositionem non dici hæreticam absolute, et secundum se sumptam, sed respective in ordine ad proferentem; nam eadem propositio, si cum pertinacia et animo hæretico proferatur, erit hæretica, non vero si ex ignorantia aut bona fide; ita sensit Cajetanus, dicta q. 11, art. 1; et sequitur Cano, dicto c. 8, qui varia inducit fundamenta; summa vero illorum est, quia non potest dari hæresis sine pertinacia, ut infra videbimus; ergo nec propositio dici potest hæretica, nisi animo pertinaciter proferatur. ¹ Consule Prolegom. 6 de Grat., c. 2.

naci proferatur. Consequentia probatur, quia hæresis et propositio hæretica idem sunt, ut ex communi modo loquendi constat. Unde si quæretur qualis dicenda sit propositio contraria fidei, non prolata animo hæretico, respondet Cajetanus retinere generale nomen *propositionis contrariæ fidei*, non tamen posse *hæreticam* appellari. Et potest id confirmari, nam eadem propositio contraria fidei prolata a Judæo est perfidia judaica, non hæretica, quia ille non est hæreticus, sed Judæus; ergo dici poterit perfidia, vel judaica; et similiter prolata a pagano, ut talis est, pertinebit ad aliud genus infidelitatis; ergo signum est non dari propositionem hæreticam absolute et secundum se spectatam, sed per relationem ad proferentem.

3. *Secunda opinio.* — *Placet hæc opinio, et suadetur.* — Secundus modus dicendi est, hanc denominationem *propositionis hæreticæ* esse absolutam, et independentem ab animo loquentis seu scribentis, ejusque rationem in hoc consistere, quod sit propositio aperte opposita, sive contraria, sive contradictoria alicui veritati, de qua certo constet esse de fide. Ita sentit Adrianus, in 4, q. 1 de Confessione; et Ocham, 1 part. Dialogor., lib. 2, c. 11, part. 1; et Covar., lib. 3 Variar., c. 1; Torrens, de Trinit., q. 32, art. 4; et hanc partem secuti sunt Turrecremat., Cast., Simanc., et fere alii Doctores locis citatis, et quamvis fortasse dissensio in æquivocatione vocis posita sit, nihilominus hæc posterior sententia sine dubio vera est, quæ imprimis a posteriori, et quasi a signo declaratur; nam quando in exteriori foro aliquis ut hæreticus accusatur, quia talem asseruit propositionem, prius expenditur et examinatur an propositio illa secundum se spectata hæretica sit, necne; postea vero inquiritur et consideratur quo animo fuerit a reo dicta; ergo signum est propositionem absolute denominari hæreticam, præciso respectu ad proferentem. Unde illud primum a Theologis, ex principiis fidei, non ex testimoniis, vel iudiciis facti dicitur; hoc autem ab inquisitoribus et iudicibus criminis, ex probationibus et iudiciis facti inquiritur.

4. *Declaratur a contrario.* — *Confirmatur.* — Præterea ratione declaratur, quia propositio non est vera, vel falsa per ordinem ad dicentem, sed per ordinem ad rem quam significat, nam *ex eo quod res est aut non est, propositio vera, vel falsa est*; sed propositio hæretica imprimis supponitur falsa, et per